

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

**за темою 12: «Тоталітарні політичні режими в Західній Європі та їх
крах»**

081 Право (правозастосування)

**м. Харків
2023 рік**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 _№ 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
(протокол від 18.08.2023 р. № 8).

Розробники:

1. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор **Кириченко В. Є.**
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Головко Б. Г.**
3. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Зайцев Л. О.**

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор **Гавриленко О.А.**
2. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Логвиненко І.А.**

План лекції

- 1. Встановлення фашистської диктатури в Італії.**
- 2. Встановлення нацистської диктатури в Німеччині.**
- 3. Механізм нацистської диктатури в Німеччині.**
- 4. Апарат терору в нацистській Німеччині.**
- 5. Утворення Федеративної Республіки Німеччини.**

Рекомендована література:

Основна:

1. Страхов М. М. Історія держави і права зарубіжних країн: Підруч. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Ін Юре, 2003.
2. Історія держави і права зарубіжних країн / Під ред. Л. М. Мймескулова. – Х, 2011.
3. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн / За ред. Гончаренка В.Г. – К., 1998.- Т. 1 і 2.

Додаткова:

1. Макарчук В. С. Загальна історія держави та права зарубіжних країн. – К.: Ін Юре, 2001. – 624 с.
2. Рубаник В. Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн. – Х.: Одиссей, 2003. – 386 с.
3. Федоров К.Г. Історія держави і права зарубіжних країн. - Київ, 2002.
4. Тищик Б.Й. Німеччина: історія державності і права (IX – початок ХХІ ст.). – Львів, 2011. – 392 с.
5. F r i d r i c h C J., B r z e z i n s k i Z. K. Totalitarian Dictatorship and Autocracy. Cambridge (Mass.), 1956.
6. Nolte E. Der Faschismus in seiner Epoche. München, 1963
7. Mosse G. Nazi culture. London, 1966
8. Paine S. The History of Fascism: 1914–1945. New York, 1995
9. Paxton R. The Anatomy of Fascism. London, 2005
10. Redles D. Hitler's Millennial Reich: Apocalyptic Belief and the Search for Salvation. New York, 2005.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. ООН // <http://www.un.org/ru/>.
2. "Incunabula" // <http://incunabula1.narod.ru/temkatrus/antavt.htm>.
3. Internet Modern History Sourcebook // <http://www.fordham.edu/halsall/mod/modsbook.asp>.
4. Електронна бібліотека підручників // <http://www.info-library.com.ua/>.
5. "Історія на Vuzlib.net" // <http://www.history.vuzlib.org/>.

Текст лекції

1. Встановлення фашистської диктатури в Італії.

Встановлення фашистської диктатури призвело до суттєвих змін в державний устрій, знищення демократичних принципів організації та діяльності державного механізму. Це виявилось в зосередження всієї повноти державної влади в руках фашистської верхівки на основі принципу вождизму з концентрацією владних повноважень в руках вождя партії і фактичного глави держави, у перетворенні керівних органів фашистської партії в ведуча ланка державного апарату, в суворій централізації державного управління та позбавлення представницьких органів їх реальних повноважень (а потім і в заміні їх корпоративною системою), у встановленні терористичного режиму.

Формально італійська Конституція не була скасована, але фактично вона не діяла. Закон "Про обов'язки та прерогативи глави уряду" 1925 передав всю повноту виконавчої влади в руки глави уряду, який призначався і відгукувався королем і був відповідальним тільки перед ним. Оскільки король до цього часу перетворився на маріонетку фашистських ватажків, Муссоліні став фактично необмеженим главою виконавчої влади.

Міністри призначалися королем за пропозицією голови уряду і були відповідальні не перед парламентом, а перед королем і, що більш істотно, перед главою уряду. З існувала до цього відповідальність уряду перед парламентом було покінчено. Більш того, закон надав главі уряду можливість спрямовувати роботу парламенту, встановивши, що без згоди уряду жодне питання не може бути включений до порядку денного парламенту. Закон надав також главі уряду право ставити знехтуваний законопроект на повторне голосування.

Сконцентрувавши всю повноту виконавчої влади в руках глави уряду, фашистський режим наділив його і широкими повноваженнями в законодавчій області. Законом "Про право виконавчої влади видавати юридичні норми" 1926 р. було встановлено, що глава уряду може видавати постанови, що регулюють виконання законів, що стосуються організації та діяльності державного апарату. Більш того, глава уряду одержав право за "уповноваженням закону" і "у виняткових випадках" видавати постанови, які мають силу закону. Закон при цьому не визначав, що розуміти під "винятковими випадками", надавши це на розсуд глави уряду. Застереження ж про подальше схвалення таких постанов парламентом нічого не значила через неможливість чинити тиск на главу уряду. Тим самим практика "делегованого" законодавства безмежно розширювалася, а саме воно в силу того, що уряд перестав бути відповідальним перед парламентом, виявилось вилучених з-під парламентського контролю.

Наступним кроком стала ліквідація демократичних принципів формування вищих представницьких органів. На це була спрямована "Реформа політичного представництва" 1928 р. Реформа встановлювала, що Італія, як і раніше залишається єдиним виборчим округом. Але обрання тепер підлягає 400 депутатів. Виключне право висування кандидатів було надано вищим органам

фашистських синдикатів - фашистських профспілок (800 кандидатів) і культурних, пропагандистських та інших профашистських організацій (200 кандидатів). З цієї тисячі кандидатів, а також з інших осіб один з вищих органів фашистської партії - Велика фашистська рада на свій розсуд складав список із 400 імен, який після опублікування ставилося на голосування. Якщо не менше половини голосів, які брали участь у голосуванні, було подано за список - всі 400 кандидатів вважалися обраними.

Якщо список Великої фашистської ради збирав менше половини поданих голосів, то призначалися нові вибори. На них висувалися конкуруючі списки, запропонованих легальними (тобто фашистськими або профашистськими) організаціями, що налічують не менше 5000 членів, які мають право голосу. Список, що зібрав відносна більшість голосів, отримував 3 / 4 депутатських місць і залишилися мандати розподілялися між іншими списками пропорційно числу отриманих ними голосів. За основу, таким чином, був узятий принцип "премії за більшість" виборчого закону 1923

Виборчим правом користувалися німецькі громадяни, які досягли 21 року, в тому випадку, якщо вони або сплачували внесок в синдикати, або сплачували не менше 100 лір прямого податку, або мали іменними акціями або облігаціями, або отримували платню або пенсію від держави, або були особами духовного сану. Практично це означало, що число виборців обмежувалося і ними могли стати тільки імущі і надійні, з точки зору фашизму, категорії населення. Та й роль їх зводилася лише до формального схвалення призначених Великим фашистським радою депутатів.

Паралельно йшла ліквідація представницьких органів місцевого самоврядування, що мали і до приходу фашистів до влади вкрай незначні повноваження. Закони 1926, 1928 і 1932 рр.. замінили виборні органи на місцях призначаються - з кандидатів, висунутих синдикатами і організаціями фашистської партії. Нижчою ланкою стали Подеста (старшини), що призначаються від імені короля міністром внутрішніх справ (Муссоліні), і муніципальні ради, що призначаються префектами областей. Префект також призначалися міністром внутрішніх справ і при них теж утворювались поради. І ті й інші поради були тільки дорадчими органами при Подеста і префекта.

Надалі і ця склалася до 30-х рр.. антидемократична система виявилася сором'язливою для фашистів. Після підготовки заходів щодо створення "корпоративної держави" парламент у 1938 р. був скасований і замінений "палатою фашій і корпорацій".

Ідея створення "корпоративної держави", який стоїть над класами, що примиряє інтереси "праці і капіталу" посідала чільне місце в демагогічною фашистської пропаганди. Першим кроком на шляху створення "корпоративної держави" був закон "Про правову організації колективних трудових відносин" 1926 Існуючі профспілки робітників розпускалися. В основних галузях виробництва були створені робочі і підприємницькі синдикати. Статути синдикатів затверджувалися королівським декретом, а їх посадові особи призначалися урядовими органами і працювали під контролем останніх. Вважалося, що синдикати представляли інтереси всіх робітників і підприємців

даної галузі виробництва, якщо в них значилося не менше 1 / 10 частини всіх зайнятих у ній. Для координації взаємин між робітниками і підприємницькими синдикатами однієї і тієї ж галузі виробництва вони об'єднувалися в корпорації. З представників синдикатів, а також представників ряду міністерств і фашистської партії створювалися Поради корпорацій, члени яких затверджувалися Муссоліні, який був міністром створеного тоді ж міністерства корпорацій.

Закон встановив примусове вирішення трудових конфліктів в спеціально створених трудових судах, рішення яких були під загрозою кримінальної відповідальності є обов'язковими як для членів синдикатів, так і для осіб, які не перебувають у них.

Основні принципи "корпоративної системи" були викладені в Хартії праці 1927 Хартія проголошувала, що корпорації визнаються державними органами та отримують право видавати обов'язкові для синдикатів постанови в області регулювання трудових відносин та виробництва. Усього було створено 22 корпорації. У 1930 р. створюється Національна рада корпорацій - дорадчий орган при уряді з питань виробництва та праці.

У 1939 році замість скасованого парламенту була створена "палата фашій (фашистських організацій) та корпорацій", що складається з членів уряду, вищих органів фашистської партії, рад корпорацій і окремих фахівців. Всі 650 членів палати призначалися Муссоліні. Опції палати були сформульовані вкрай непевне: "... співпрацювати з урядом у виданні законів". З парламентарної системою було покінчено.

Важливу роль у механізмі "корпоративної держави" грала фашистська партія. Вона перетворилася в суворо централізований, бюрократичний державний орган. Статут партії затверджувався королівським указом. Партію (як і уряд) очолював "дуче" - невиборний і незмінний вождь - Муссоліні.

Партійні органи ділилися на одноособові і колегіальні. Останні виконували головним чином дорадчі функції. До одноосібним ставилися "дуче", генеральний і адміністративний секретарі, федеральні секретарі, секретарі низових організацій партії - фашистських спілок (фашій). При кожному одноосібному органі був дорадчий колегіальний орган: при "дуче" - Велика фашистська рада, оголошений законом "Про повноваження Великої фашистської ради" 1928 р. "верховним органом" партії і держави, при генеральному та адміністративному секретарів - Національна директорія і Національна рада, при федеральних секретарів - провінційні директорії, при секретарів фашистських спілок - директорії.

Усі органи партії не обиралися, а призначалися зверху. За поданням Муссоліні король призначав членів Великої фашистської ради і генерального та адміністративного секретарів. Члени Національної директорії - постійно працюючого центрального органу партії - призначалися Великим фашистським радою за поданням генерального секретаря. Він же призначав федеральних секретарів і стверджував запропонованих ними членів провінційних директорій. Федеральні секретарі були членами Національної ради - дорадчого органу при Національній директорії. Вони призначали секретарів фашій і стверджували

запропонованих останніми членів директорій фашій.

Партійний апарат, таким чином, стояв поза контролем з боку рядових членів партії. Вони практично не могли брати участь у вирішенні питань партійної політики. Навіть за статутом партії передбачалося тільки два обов'язкових зборів фашій на рік. Користуючись перевагами в занятті державних посад і навіть у розмірі заробітної плати, члени партії були зобов'язані суворо підкорятися всім вказівкам своїх керівників. При вступі до партії давалася передбачена статутом партії клятва: "Присягаюся виконувати без міркувань розпорядження вождя і служити справі фашистської революції всіма моїми силами і, якщо потрібно, кров'ю".

Велику роль в ідеологічній підтримці фашистського режиму зіграла католицька церква, співпраця з якою було закріплено в 1929 р. Латеранський пактом, укладеним між урядом і римським папою. Уряд визнав суверенітет папи над територією Ватикану, а католицьку релігію - офіційною релігією країни і зобов'язалася виплачувати Ватикану значні грошові кошти. Папа, зі свого боку, погодився з тим, що Рим є столицею Італійського королівства, визнав фашистський режим і використовував вплив католицької церкви для внутрішньополітичної підтримки фашизму і зміцнення його зовнішньополітичних позицій. І в тому, і в іншому фашистська диктатура гостро потребувала. Незважаючи на терор, в країні розвивалося антифашистський рух. Була необхідна підтримка і вступу фашистської кліки на шлях агресивної зовнішньої політики. "Легальний", конституційний шлях приходу до влади, що супроводжується репресіями проти опозиції, руйнуванням демократичних інститутів влади і заміною їх тоталітарними, створенням потужного апарату придушення інакодумців, був відтворений у значно більшою мірою трохи пізніше у фашистській Німеччині. Лише у структурній корпоративізації соціальних і політичних відносин Італія пішла далі Німеччини.

Система каральних органів фашистської Італії формувалася головним чином шляхом доповнення раніше існуючих органів новими, призначеними для придушення опозиції режиму.

Важливе місце в системі цих органів займала поліція. Поряд із загальною поліцією, суворо централізованої і підпорядковується міністру внутрішніх справ (Муссоліні) і призначаються їм префектам областей, корпусом карабінерів і поліцією безпеки з приходом фашистів до влади були створені спеціальні поліцейські органи боротьби з антифашистським рухом. Для придушення відкритих виступів проти режиму була організована воєнізована, що складається з легіонів і перевищувала чисельністю армію (близько півмільйона легіонерів в середині 30-х рр..) "Добровольча міліція громадської безпеки". Її начальником був Муссоліні, командний склад складався на постійній службі. Для боротьби з політичними супротивниками була створена також політична поліція - "Організація охорони від антифашистських злочинів" (ОВРА). Для розслідування "антифашистських злочинів" в 1926 р. була створена "Особлива служба політичних розслідувань". Розслідувані справи вона передавала в "Трибунал захисту держави" (див. нижче).

Система кримінальних судів Італії до встановлення фашистської

диктатури складалася з світових суддів - преторів, що були одночасно і слідчими, і обвинувачами, які підпорядковувалися королівському прокурору, обласних трибуналів, які розглядали справи за участю присяжних засідателів, апеляційного суду, касаційного суду і верховного суду. З приходом фашистів до влади на місцях були створені ще "поліцейські трибунали", судівшіє за прояви антифашистських настроїв. У 1931 р. суд присяжних був замінений судом шеффенов (суддя і п'ять шеффенов). Шефф підбиралися з надійних чиновників, затверджувалися міністром юстиції і призначалися королівським указом. На попередньому слідстві діяла презумпція винності. У суді обвинувачений не мав майже жодних гарантій своїх прав і навіть гласність судового засідання залежала від голови суду.

Особливо важливу роль у зміцненні фашистського режиму зіграв створений згідно із законом "Про захист держави" 1927 р. і проіснував близько 10 років згаданий вище "Трибунал захисту держави". Він складався з вищих офіцерів армії і політичної поліції і розглядав політичні справи, розслідувані "Особливою службою політичних розслідувань", в вилучення із загального процесуального законодавства. Його вирoki, у тому числі й до смертної кари, оскарженню не підлягали.

Разом з ліквідацією залишків буржуазно-демократичного режиму, що існували в перші роки після приходу фашизму до влади, починається поступовий перехід до "правового" оформлення терористичних методів придушення.

У 1928 році був виданий Кодекс поліції безпеки, що увібрав у себе всі фашистські закони, що забороняли фашизму опозиційні політичні партії, які знищували свободу слова, друку, спілок і т. д. Кодекс надав адміністративним органам широкі повноваження на боротьбу з "неблагонадійними" (тобто антифашистськими) елементами, що зводять нанівець політичні права італійських громадян. Закон "Про захист держави" 1927 р. ввів смертну кару, скасовану ще в 1889 р., і "Трибунали захисту держави". Хоча закон був тимчасовим, винятковим, основні його положення були включені до КК 1930 р., а трибунали діяли до 1936 р.

Характерною рисою КК 1930 є значне посилення санкцій, особливо за злочинами політичного характеру. Смертна кара була передбачена кодексом у 26 статтях. З них: 21 стаття ставилася до злочинів проти держави, 4 - проти громадської безпеки та 1 - проти особистості (кваліфіковане вбивство). Значно розширено було застосування довічної каторги по цілому ряду злочинів, головним чином політичним.

Відображаючи підготовку фашизму до зовнішньополітичних авантур, загарбницьких воєн, кодекс передбачив відповідальність за економічний і політичний поразенство.

До середини 30-х рр.. - Переходу до реалізації агресивних зовнішньополітичних планів - збройні сили Італії були порівняно нечисленними: 350000 військовослужбовців в армії і 50 000 жандармів. Керівництво збройними силами було в руках військового міністра (Муссоліні), офіцерський склад інтенсивно фашизіровался, на вищі командні посади призначалися видатні діячі фашистського руху або військові, міцно зв'язали себе з ним. Пропагандистський апарат енергійно насаджував мілітарний дух в італійському суспільстві, ідеологічно обґрунтовував необхідність агресивної зовнішньої політики, проповідував шовіністичні ідеї та гасло створення "Великої Італії".

У 1934 році перед загарбницької війною в Абіссинії видається закон "Про воєнізації італійської нації", що встановив, що "військове навчання повинно починатися, як тільки дитина в змозі вчитися, і триватиме до тих пір, поки громадянин в змозі володіти зброєю". Італійці вважалися що перебувають на військовій службі з 18 до 55 років. Субота була оголошена днем військових занять населення (неділя було віддана католицької церкви).

На шлях активної агресивної зовнішньої політики фашистська Італія вступає в 1935 р., розв'язавши війну проти Абіссинії. У 1936 р. починається спільно з Німеччиною втручання в громадянську війну в Іспанії. У 1936 р. Італія напала на Албанію і в тому ж році уклала військовий союз з Німеччиною. У 1940 р. Італія вступає на стороні Німеччини в другу світову війну, а в 1941 р. приєднується до агресивної війни проти СРСР, що закінчився поразкою фашистської Німеччини та її прихильників.

2. Встановлення нацистської диктатури.

"Фашизм", "фашисти" – це, по суті, прізвисько. Явище, яке описується тут, могло б називатися й інакше, наприклад, націонал-соціалізм, націонал-більшовизм, націонал-комунізм тощо. Жодна з цих назв не дозволяє зрозуміти, що трапилося в житті людей першої половини ХХ століття. Письменник Герман Гессе устами одного зі своїх героїв сказав так: "Ідеологія, готова крокувати по трупах заради досягнення своєї мети – фашизм, незалежно від того, як називають цю ідеологію самі ідеологи". По трупах – до мети! Або, як закликав Геббельс: "Вперед по могилах!". І в цьому сутність фашизму. Навіть якщо при цьому будуть проголошені благі наміри (наприклад, "будівництво комунізму"). Дорога, всіяна трупами, обов'язково приведе до фашизму, тобто узаконеному озвірінню, до падіння Людини. Майбутній прем'єр-міністр Польщі Циранкевич, який як в'язень пройшов через Освенцим, а тому його, як свідка, допитували на

Нюрнберзькому процесі, у відповіді на звичайну вимогу судді говорити "правду, тільки правду і всю правду" вигукнув: "Всю правду про Освенцим? Немає такої людини, яка б змогла розповісти всю правду про Освенцим!" Тим більше немає такої людини, яка сьогодні могла б розказати всю правду про фашизм. Статистика вгамовує смак. За роки панування фашизму в Німеччині до концтаборів увійшло 19 мільйонів чоловік, через труби крематоріїв вийшло 12 мільйонів... Історики і філософи шукають "стержневий час", тобто час, який передбачає майбутні шляхи людства. Можливо, таким стержневим часом слід вважати XX сторіччя. Це Вік-Попередження. Він показав безодню, яка розверзлася у ніг людства, щоб люди вжахнулися від скоєного ними ж самими. XX сторіччя з повним правом можна назвати катастрофою демократії: остання обвалилася на людство подібно потопу: масові дії вчинили на поверхню зло, що віками накопичувалося. Воно поховало під собою цінності, проголошені Просвітництвом. Шукати кінцевих винуватців подій в історії річ неблагодатна. Логічний ланцюжок причин і наслідків уводить так далеко від сьогоднішнього злочину, що ледве не доводиться вінчати лаврами цілком конкретних убивць і гвалтівників. Однак, сплативши їм належне, не слід забувати: фашизм дрімає в кожному з нас. Як багато що в історії, фашизм не є продукт тільки німецької історії, як більшовизм не є продукт історії тільки російської. І те й інше – продукт всесвітньої історії. Початком катастрофи стала Перша світова війна. Вона не тільки убила і покалічила мільйони людей, вона привчила вбивати, породила мільйони мимовільних убивць, скинула людину з п'єдесталу, на який вона була возведена віком Просвітництва. Хто міг би дозволити собі в XVIII віці таку тираду: "Людина – це хижак. Я буду стверджувати це постійно. Всі ці добродійні ханжі і проповідники соціальної етики, які намагаються закрити очі на даний факт, також хижі зхвірі, але тільки з вирваними зубами, які ненавидять інших за агресивність, від якої вони самі благорозумно утримуються... Називаючи людину хижим звіром, кого я ображаю: людину чи звіра?" Так писала на початку XX ст. людина, яку, захищаючись, читала Європа, - розумний історик і філософ Освальд Шпенглер. Відштовхуючись від Ніцше та Шпенглера, вожді фашизму

переводили філософію в площину практики. Генрих Гімmlер заявляв: "Недолюдина – це біологічно, на перший погляд, повністю ідентичне людині творіння природи з руками, свого роду мозком, очами і ротом. Але це зовсім інше, жахливе творіння. Це лише подобизна людини, з людиноподібними рисами обличчя, яке в духовному розвитку знаходиться значно нижче, ніж звір... Чи живуть інші народи в достаткові, чи подихають від голоду, цікавить мене лише в тій мірі, в якій ми маємо потребу в рабах для підтримки нашої культури... Ми, німці, єдині у світі, хто добре ставиться до тварин. Ми будемо пристойно ставитися і до цих людино-звірів. Але було б злочином перед власною кров'ю турбуватися про них і вселяти їм будь-які ідеали і тим самим ще більше ускладнювати нашим дітям й онукам поводження з ними".

Антигуманізм – невід'ємна складова частина фашистської ідеології. Вона тісно переплетена з антидемократизмом. Тут у фашизму були серйозні замовники. Англійський нафтовий король Детеринг, який щедро фінансував фашистів, відверто заявляв: "Я, особисто, вважаю, що так звана демократія, у тому вигляді, як вона розуміється суспільною думкою в більшості караїн, - це ніщо інше, як рай для нероб... Якщо б я був всесвітнім диктатором, я б розстріляв усіх нероб, які потрапили б мені на очі". Аналогічно висловлювався сталевий і гарматний король Німеччини Крупп уже як свідок на Нюрнберзькому процесі: "Економіка потребує спокійного поступального розвитку. В результаті боротьби між багатьма німецькими партіями і безладдям не існувало можливості для виробничої діяльності. Ми, члени родини Круппа, не ідеалісти, а реалісти... У нас створилося уявлення, що Гітлер забезпечить нам необхідний здоровий розвиток. І він, дійсно, зробив це. Нам необхідно було суворе, міцне керівництво". Характерно, що американські й англійські судді Трибуналу не визнали Круппа воєнним злочинцем. Безумоно, і Детерингу, і Круппу повинні були імпонувати такі висловлювання Гітлера: "Перш за все необхідно покінчити з думкою, нібито натовп можна задовольнити за допомогою світоглядних побудов. Пізнання – це нестійка платформа для мас. Стабільне почуття – ненависть. Її значно важче похитнути, ніж оцінку, основу на науковому

пізнанні... Широкі маси просякнуті жіночим началом: їм зрозумілі лише категоричні "так" або "ні"... Масі потрібна людина з кірасирськими чоботами, яка говорить: цей шлях правильний". На жаль, Гітлер був тут до певної міри правий. Обивательському масовому середовищу не властиве критичне мислення, а відповідно, властиве прагнення до "рятувального" вождизму. Цю рису масової психології з успіхом використовували політичні авантюристи у всі часи.

Оволодіння масами фашисти вважали однією з найважливіших задач. Без цього неможливо було "просунути наші носи до Рейхстагу". Тому вони широко використовували соціалістичну риторiku у своїй пропаганді, особливо там, де вони діяли у робітничому середовищі (Дрекслер, Отто і Грегор Штрассери, Геббельс та ін.). Соціалізм в інтерпретації фашистів виступав у шовіністичних облаштунках. Тут наставником фашистів виступає все той же Освальд Шпенглер: "Старопруський дух і соціалістичний світогляд, які ненавидять одне одного братською ненавистю, є в дійсності єдиним цілим... Соціалізм – це сила, сила і ще раз сила... це дисципліна, твердий державний порядок, ієрархія... Завдання полягає в тому, щоб звільнити німецький соціалізм від Маркса. Німецький, бо іншого не існує".

Шовінізм, націоналізм, антисемітизм, расизм, реакційна геополітична концепція "німецького життєвого простору", мілітаризм і реваншизм, ретельно підмальовані "тевтонським" романтизмом – вся та реакційна мішанина, яка колобродила в умах німецького міщанства і склала "теоретичну" платформу НСДАП. Реакційний "тевтонський" романтизм, висміяний свого часу ще Генрихом Гейне, одержав значне поширення в Німеччині за умов її поразки в Першій світовій війні. Чисельні відділення Тевтонського лицарського ордену були розкидані по всій Німеччині. У складі цього ордену, за зразком тайних масонських лож, було створено "Товариство Туле" (Туле – легендарна древня країна, нібито прабатьківщина "німецької раси"). Ідеологія "Товариства" базувалася на концепції німецької расової зверхності, антисемітизму і пангерманізмі. Широко практикувалися таємні містичні ритуали, свастика (солярний знак древніх аріїв) тощо. Девізом товариства було: "Пам'ятай, що ти

німець. Тримай свою кров у чистоті". За дорученням "Товариства" робітником мюнхенського залізничного депо Антоном Дрекслером була створена в 1918 р. Німецька робітнича партія, до якої вступило багато членів "Товариства". Так виник зародок фашистської партії.

На одне із зібрань НРП був відряджений 12 верпсня 1919 р. в якості інформатора Адольф Гітлер. Партія йому сподобалася, і він незабаром став її лідером і головним оратором. 20 лютого 1920 р. партія була перейменована в Націонал-соціалістичну робітничу партію Німеччини – НСДАП. 24 лютого 1920 р. на зборах партії в Мюнхені Гітлером була представлена програма партії з 25 пунктів. Тут були вимоги щодо анулювання Версальського договору, повернення Німеччині "втрачених" земель, об'єднання всіх німців, створення "національної армії", боротьба з "фінансовою єврейською плутократією", відмова від сплати репарацій, співробітництво робітників з "творчим капіталом" тощо. 21 липня 1921 р. Гітлер в ультимативній формі став вимагати посаду голови партії з необмеженими повноваженнями, а 29 липня 1921 р. він був обраний першим головою партії. Антону Дрекслеру дістався пост почесного голови партії. Прийнятий новий статут НСДАП проголосив принцип вождизму – беззаперечне підкорення всіх партійних організацій "фюреру партії". Спроба Гітлера насильницького захоплення влади в 1923 р. призвела до заборони НСДАП. Сам Гітлер був засуджений до 5 років ув'язнення. Але в 1925 р. він був амністований і дав "чесне слово", що надалі буде діяти тільки легальними засобами. Діяльність партії знову була дозволена.

Почалася боротьба за Рейхстаг. Вирішальну роль у цій боротьбі відіграла кризова ситуація 1929 – 1933 рр. Основними суперниками НСДАП були Соціал-демократична партія Німеччини і Комуністична партія Німеччини. Ми наводимо дані щодо голосування при виборах до Рейхстагу тільки по цих партіях (дані в млн. голосів):

Роки	1920	1924	1928	1930	липень 1932	листопад 1932
СДПН	11	8	9,28	6,8	7,2	8
КПН	0,6	3,7	3,2	4,5	5	2,6

НСДАП 0,6 2 0,8 6,4 13 7,11

Дані свідчать, що на початку діяльності і комуністична, і фашистська партії не користуються значною популярністю, за соціал-демократами іде більша частина робітників. У кризові 1923 – 24 рр. шанси КПН і НСДАП різко зростають, але за умов стабілізації економіки в 1928 р. їхні шанси, особливо НСДАП, різко падають. За умов відносного благополуччя фашисти не потрібні ні масам, ні крупному капіталові, які звикли спиратися на звичні буржуазно-демократичні інститути. Для екстремістських партій криза потрібна як повітря. І доля дарує її.

У 1929 – 1933 рр. виробництво у всьому світові понизилося майже на 50 %, десятки мільйонів безробітних викинені на вулицю, тисячі банків зазнали краху. Німеччина не в змозі сплачувати репарації. До Рурської промислової зони Німеччини введені війська Франції і Бельгії. Прийшов зоряний час фашистської партії. Гітлеру та його "партайгеносе" пропонуються міністерські посади, але Гітлер категорично відмовляється від них, він вимагає всієї влади. На цьому ґрунті в його партії відбуваються чвари. У листопаді 1932 р. НСДАП втрачає 2,7 млн. голосів. У цей критичний момент найбільші промисловці Німеччини відсилають президенту Гінденбургу листа з вимогою призначити Гітлера рейхсканцлером Німеччини. Престарілий маршал капітулює, і 30 січня 1933 р. Гітлер стає рейхсканцлером Німеччини. Фашисти опиняються при владі. Щодо причин їхнього приходу до влади написано чимало і правильного, і неправильного, включно до "фатального" впливу на європейську історію "демонічної" особи Фюрера. Можна погодитися з тим, що однією з причин були особливості політичної історії Німеччини. Про це писали самі німці (Олександр Абуш – "Хибний шлях однієї нації", Вернер Еггерат – "Куди крокуєш, Німеччино?" та ін.). Однією з причин називали вірнопідданські інстинкти масового німецького міщанства (Т.Манн у романі "Вірнопідданий"). Про це досить точно писав Д.Мануїльський: "Німеччина ніколи не була вільною країною, а німці народом, який штурмує небо. У Німеччині завжди були в пошані чиновник, фельдфебель, шпигун і кат. Чиновник в очах німців утілював закон,

фельдфебель – владу, шпигун – систему, кат - правосуддя. У Німеччині любили вестфальську шинку, баварське пиво, барабанний дріб парадів, імператорські мантиї, величаві фігури городових. Німців нудило при одному слові свобода. Свободу німець вважав вивертом празного розуму, джерелом всілякої крамоли. Перед багатством і владою німець трепетав як наляканий маленький хижак перед розкритою пащею удава". Уінстон Черчилль у своїй промові 21 вересня 1934 р. говорив: "Серце Німеччини – це Пруссія, осередок чуми, яка час від часу спалахує... Я певен, що британський, американський і російський народи, які протягом віку зазнали невимірних втрат, небезпек і кровопролиття через прагнення тевтонців до панування, на цей раз вживуть заходів, щоб могутність Пруссії або всієї Німеччини не могли дозволити німцям знову напасти на нас для здійснення своєї помсти і планів, випещених протягом тривалого часу. Нацистська тиранія і прусський мілітаризм – два осовні елементи всього життя Німеччини, які повинні бути докорінно знищені, вирвані з коренем, щоб Європа і світ були позбавлені від третього, ще більш страшного конфлікту.. Подвійний корінь усіх наших нещасть – нацистська тиранія і прусський мілітаризм повинні бути знищені". Чи можна було недопустити встановлення фашистської диктатури у Німеччині? Мануїльський так пише про це: "Це можна було зробити за уряду Мюллера у 1928 р. (Мюллер – соціал-демократ). Їй (тобто, соціал-деокартії) не потрібно було вбивати 20 тис. фашистів, як вона вбила руками Носке 20 тис. революційних матросів і солдатів, їй би навіть на довелося розстрілювати 35 чоловік, як це зробив з берлінськими робітниками поліцай-президент Цергибель 1 травня 1929 р. Їй достатньо було арештувати 35 фашистських вождів плюс двох-трьох крупних капіталістів, які постачали капівцям матеріальні засоби, розпустити фашистські організації, їхні бойові дружини, конфіскувати їхню зброю, забрати їхні фінансові засоби, закрити фашистські друкарні, створити для фашистів режим, який вони встановили для соціал-демократичних робітників". Мануїльський пише правду. Але не всю правду. Напередодні приходу фашистів до влади соціал-дкемокарти і комуністи, об'єднавшись у Рейхстазі, могли б створити більшість і поставити нездоланну

перешкоду фашистам. Але комуністи Німеччини, підкоряючись інструкціям Комінтерну, не хотіли об'єднуватися з соціал-демократами, бо вважали їх для себе більш небезпечними ворогами. Кремлівське керівництво комуністичним робітничим рухом марило всесвітньою диктатурою пролетаріату і всесвітньою соціалістичною республікою. Головним своїм ворогом сталінське керівництво вважало не фашистів, а соціал-демократію та парламентаризм, метою ставилося "звергнення буржуазної диктатури (читай – соціал-демократії) та встановлення радянської влади у всьому світові". "А це передбачає розгром агентури класового ворога серед робітників – міжнародної соціал-демократії". Безумовно, за такої політики виключалася будь-яка можливість співробітництва між соціал-демократами і комуністами в антифашистській боротьбі. Це і було однією з причин, яка сприяла приходу фашистів до влади.

Прийшовши до влади, націонал-соціалісти негайно приступили до знищення в Німеччині всіляких слідів демократії. 28 лютого 1933 р. гітлерівці влаштовують підпал Рейхстагу (керівник – Герман Геринг), звинувачують у цьому комуністів і проводять проти них масові репресії. У ніч на 28 лютого було заарештовано 10 тис. комуністів. На підставі ст. 48 Веймарської конституції було видано декрет про введення у країні надзвичайного стану. Для створення у Рейхстазі конституційної більшості, що дозволило б гітлерівському уряду займатися законодавством, крім Рейхстагу, Гітлер проводить 5 березня 1933 р. нові вибори в обстановці масових репресій проти комуністів і соціал-демократів. Мандати комуністів були анульовані, місця в Рейхстазі передані фашистам, партіям профашистського спрямування і союзам (Сталевий шолом, народна партія тощо), які були включені до складу НСДАП. Набравши, таким чином, 43,9 % голосів й одержавши 8 % глосів інших націоналістичних партій, Гітлер на засіданні Рейхстагу 23 березня 1933 р. став вимагати надання уряду надзвичайних повноважень. 24 березня 1933 р. Рейхстаг приймає закон "Про усунення бідувань народу і держави". Уряд одержав законодавчі повноваження, у тому числі з бюджету, з правом відхилятися від норм Веймарської конституції 1919 р. Вважалося, що закон тимчасовий і буде діяти тільки до 1937 р., але

фактично він став постійно діючим законом Німеччини. Від цього часу всі закони розроблялися в канцелярії НСДАП. Це був кінець Веймарської республіки.

У березні 1933 р. була заборонена КПН, а у липні – СДПН. Інші партії "саморозпускалися", їхнім членам надавалася можливість вступати до НСДАП. Законом від 14 липня 1933 р. утворення нових політичних партій було заборонено. У травні 1933 р. були розпущені всі профспілки, їхнє майно передано фашистській профспілці "Арбайтерфронт" – Робітничий фронт. Указом від 24 березня 1933 р. "Про захист уряду національного відродження від підступних зазіхань" ліквідовувалися всі нефашистські засоби друку та інформації. 7 квітня 1933 р. законом "Про злиття областей з імперією" ліквідовувалися землі як суб'єкти федерації. Відповідно до цього став непотрібним і був розпущений Рейхсрат. У землі призначалися імперські намісники – штатгальтери, які одночасно були головами НСДАП – гауляйтерами. 1 грудня 1933 р. було прийнято закон "Про єдність партії і держави". Відповідно до нього фашистська партія оголошувалася "носієм німецької державної думки", рушійною і керівною силою німецького народу. Відтепер всі призначення на державні посади проходили тільки через партійний апарат.

Остання крапка була поставлена після смерті престарілого Гінденбурга. Законом "Про верховного голову Німецької імперії" від 1 серпня 1934 р. посаду президента країни було скасовано. Повноваження президента передавалися пожиттєвому "вождеві (фюреру) і рейхсканцлеру – Адольфу Гітлеру" з правом формувати уряд, призначати собі спадкоємця і вершити суд в якості верховного судді імперії.

Такій державі складно дати наукову класифікацію. Жодна древня деспотія і жодна абсолютна монархія не знали подібної концентрації влади. У 30 – 40-ві роки ХХ століття тільки дві людини володіли такою владою - Сталін і Гітлер. Обидва уважно спостерігали один за одним. Гітлер не раз заявляв, що багато чому навчився у більшовиків. Сталін, у свою чергу, інколи схвально відгукувався щодо дій Гітлера, зокрема про розправи Гітлера зі своєю опозицією в середовищі

штурмовиків.

3. Механізм нацистської диктатури в Німеччині.

Залізним стрижнем Третього рейху стала фашистська партія з її розгалуженою організацією. Пройнята диктаторською дисципліною, підкоривши собі безпосередньо державний апарат, вона перетворилася фактично в центральний владний орган держави. Партію очолював повновладний одноосібний "вождь" – фюрер, який призначав у ній на всі посади й одноосібно приймав усі рішення. Всі державні функції зрощувалися з партійними. Вся кадрова політика безпосередньо проходила через партійний апарат. Зверху його – фюрер, при ньому виконавчий штаб – канцелярія. Фюрер був оточений соратниками – рейхсляйтерами, які поєднували в одній особі партійні і державні посади. Але це не був колегіальний орган типу Політбюро або ЦК КПРС. Вони беззаперечно підкорялися своєму вождеві. У колишніх землях вся партійна і державна влада належала гауляйтерам, які призначалися Гітлером; в областях – гебітсляйтерам. У масштабі будинку або вулиці керували ортсляйтери, блокляйтери і, нарешті, целенляйтери. Верховне керівництво партії здійснювали очолювані рейхсфюрерами управління: пропаганди, безпеки (СС), сільського господарства, промисловості тощо. До партії примикала і фашистська профспілка – Арбайтерфронт. Фашистська молодь об'єднувалася в організацію Гітлерюгенд; створювалися чисельні спілки: фрауенбунд, доцентенбунд тощо. Починаючи з дитячого віку і до сивини, німець був охоплений певним підрозділом фашистської партії і держави.

Основою всієї системи були два головних відомства – управління пропаганди й управління безпеки (СС). Останнє входило до складу НСДАП і в свою чергу також складалося з управлінь: загального, концтаборів, безпеки, расового, військового з відповідними підрозділами (гестапо, служба безпеки – СД, іноземної розвідки тощо). Все, що не зазнавало обробки апаратом пропаганди, "оброблялося" організацією СС.

Безумовно, фашистська система не могла залишити осторонь організацію управління економікою. У 1933 р. створюється "Імперське представництво

німецької промисловості", який перетворюється в "Організацію промислового господарства" з шістьма імперськими групами: промисловості, торгівлі, ремесла, банків, страхової справи та енергетики. До них як доданок створюються територіальні господарчі палати. Створюються міністерства господарства, озброєння і боєприпасів, продовольства, транспорту і фінансів. У 1936 р. створюється Управління уповноваженого щодо виконання чотирирічного плану, керівник якого Герман Геринг оголошується господарчим диктатором країни, його розпорядженням надається сила законів. При ньому організується штат генеральних уповноважених з цін, металургії, хімії, транспорту, а також гігантський концерн "Герман Геринг" з 500 000 робітників. У 1933 р. створюється "Імперське представництво продовольства". Селяни поділяються на "бауерів" із земельними наділами від 7,5 до 125 гектарів і "хазяїв" з меншими наділами. Приймається також закон "Про спадкові двори", відповідно до якого вводиться система майорату.

Такою постає німецька держава в результаті "перемоги націонал-соціалістичної революції", як називав Гітлер свій прихід до влади. Німеччина перетворилася на машину, призначену для ведення агресивних війн.

На жаль, для зміцнення фашистського режиму в Німеччині тодішнім політичним керівництвом СРСР, і перше за все Сталіним, було зроблено чимало. Взагалі у більшовиків була якась дивна любов до Німеччини. Відверто ненавидячи США й особливо Англію, радянське керівництво симпатизувало Німеччині. Дружба більшовиків з Німеччиною зав'язалася ще в роки Першої світової війни. Відповідно до угоди з німецьким урядом (класовими ворогами!), Ленін і його соратники в 1917 р. були пропущені через територію ворожої воюючої держави, споряджені чималими грошима в обмін на зобов'язання агітувати за мир і розвалювання власної армії. Більшовики не залишилися в боргу. Коли, відповідно до Версальського миру, Німеччина була позбавлена армії, військових училищ, права будувати літаки і танки, радянське керівництво великодушно дозволило німецьким льотчикам і танкістам користуватися радянськими аеродромами і танкодромами, про що не без задоволення згадував

головний танкіст Німеччини генерал Гудеріан.

Величезну послугу Гітлеру надало політичне керівництво СРСР, уклавши 19 серпня 1939 р. з Німеччиною кредитно-торгову угоду, відповідно до якого СРСР поставляв до Німеччини хліб, нафту, метал, які були так необхідні Німеччині для ведення війни. 23 серпня 1939 р. було заключено Пакт про ненапад з прикладеним до нього "Секретним протоколом", який передбачав знищення польської держави і розподіл сфер впливу між СРСР і Німеччиною. Таким чином була відкрита дорога Другій світовій війні. У 1939 р. радянський уряд віддав розпорядження щодо передачі гестапо всіх арештованих німецьких громадян, які знаходилися в СРСР, у тому числі комуністів і євреїв. Особливість фашистської тоталітарної держави полягає в тому, що одного разу, будучи створеною і випестованою, вона набуває самодостатнього значення. Ті сили, які її створювали (класи, монополії, концерни, політики), втрачають над нею владу. Апарат влади у такій державі бере в полон всіх і вся, у тому числі тих, хто "приймав його пологи". Суспільство в такій державі опиняється в полоні і втрачає здатність щось у ній змінити. Залишаються лише змови, або руйнування ззовні, або чекати, поки сам собою випаде наріжний камінь диктатури. Радянському народові й народам інших країн довелося ціною грандіозних жертв і подвигів рятувати світ від фашистської чуми.

4. Апарат терору в нацистській Німеччині.

Спочатку основу фашистського апарату становили штурмові загони (СА). Вони виникли в серпні 1921 р. з невеликої організації з охорони мітингів і зборів НСДАП, вони швидко перетворилися у своєрідні партійні озброєні сили, які використовувалися націонал-соціалістами, з одного боку, для підготовки фашистського перевороту, а з іншого – для здійснення терору, спрямованого проти політичних противників.

Провал "пивного путчу" 1923 р., який викликав глибоку кризу в націонал-соціалістичній партії, призвів до фактичного розпаду штурмових загонів. Але після реорганізації партії Гітлером у 1925 р. вони знову відродилися в якості масової напіввійськової, напівтерористичної організації. У параді штурмовиків,

організованому в 1926 р. з нагоди нацистського партійного з'їзду, взяло участь, за різними джерелами, від 10 до 30 тис. чоловік. У 1928 р. в параді, присвяченому з'їздові НСДАП, взяло участь уже від 30 до 60 тис. штурмовиків. У 1931 р. на парад, організований на честь створення Гарцбургського фронту, було виведено від 50-60 до 140 тис. членів штурмових загонів. У доповідній записці про діяльність НСДАП, підготовленої на початку 1932 р. міністром внутрішніх справ, чисельність штурмових загонів визначалася в 225 тис. чоловік. На момент приходу нацистів до влади вони мали армію штурмовиків, яка нараховувала близько 500 тис. чоловік!

Після 30 січня 1933 р. штурмові загони зростали ще швидше. Вони поглинули чисельні воєнізовані спілки, які раніше тяжіли до інших партій. До них масами йшли декласовані елементи, які поспішали ухопити свою долю державного пирога. Носіння коричневої форми штурмовиків стало свого роду модою у вищих прошарках суспільства, які демонстрували тим самим підтримку "нового режиму".

На 1 січня 1935 р. в організації СА нараховувалося 3 543 099 чоловік. У тому числі: у штурмових загонах – 1 499 034, у морських штурмових загонах – 64 428, у повітряних штурмових загонах – 105 256, у першому резерві СА – 497 610, у другому резерві СА – 1 376 771 чоловік. При цьому члени НСДАП складали лише 23,8 % членів організації СА.

Переслідування політичних противників і всіх "небажаних" осіб набули масового характеру. Штурмовики вривалися в будинки активістів робітничого руху і демократично налаштованих діячів попереднього режиму, виволікали їх на вулицю, били, знущалися. Під цим прикриттям зводилися особисті рахунки: ліквідовувалися недоброзичливці, суперники, кредитори. Почалися масові переслідування за расовими ознаками – предтеча масового знищення єврейського населення.

Стали виникати концетраційні табори, які перетворилися в майбутньому в невід'ємну складову частину нацистського режиму. Їх створювали всюди, де знаходилися приміщення, придатні для тюремного використання. Список

організованих штурмовиками в 1933 р. найбільших концтаборів, наведений автором книги "Держава концентраційних таборів" Г.Кюнрихом, нараховує 26, з них – 3 у самому Берліні. Але це, підкреслює Г.Кюнрих, найбільш відомі. Практично в перші місяці 1933 р. концентраційним табором була майже кожна казарма СА.

Але в якості знаряддя постійного організованого терору, якого потребувала фашистська влада, СА використовувати було складно: для цього вони були надто багаточисельними й аморфними. Це був не лише інструмент політики терору, але і своєрідна масова організація зі своїми специфічними вимогами і прагненнями.

Участь у терорі одночасно відволікла штурмовиків від соціальних проблем, які цікавили їх, але примусити забути про них не могла. Вже влітку 1933 р. невдоволення політикою уряду, який не поспішав з реалізацією своїх обіцянок, особливо у соціальній сфері, і всіляко придушував будь-які антимонополістичні настрої, що проявлялися в рядах партії і, перш за все, у штурмових загонах, набуло гострих форм. У середині року відбулися бунти у штурмових загонах Берліна, Гамбурга, Франкфурта-на-Майні, Дрездена, Ессена, Дортсмунда, Кенігсберга та Фрайбурга.

У зв'язку з цим націонал-соціалістичному керівництву довелося вжити екстраординарних заходів. Почалася масова чистка штурмових загонів. У серпні 1933 р. були розпущені всі загони СА у Франкфурті-на-Майні. Лише в одному Берліні з СА було вигнано близько 200 тис. штурмовиків. Деякі з них опинилися в тих самих концентраційних таборах, які були створені їхніми руками.

Уже перша чистка серйозно послабила значення штурмових загонів як головного інструмента фашистського терору. Але найсильнішого удару по них було завдано 30 червня 1934 р., який завершився фактичним знищенням майже всієї верхівки. Після цього фактичне значення СА в ієрархії нацистських організацій постійно падало. Головним інструментом державного організованого терору стала зросла у надрах СА організація СС, яка одержала широку відомість.

СС (Shutz Staffeln), або "охоронні загони", які виникли з нечисельної групи особистих охоронців Гітлера, були створені у березні 1923 р. в період активної підготовки нацистської партії до путчу. Вперше вони почали набувати значення як самостійної організації в 1925 р., коли у зв'язку з заборонаю СА їм було доручено виконання функцій, які раніше належали штурмовим загонам, зокрема охорона зборів і мітингів НСДАП і розгін зборів і мітингів її політичних противників. Відміна заборони СА у 1926 р. одразу ж послабила значення "охоронних загонів", чисельність яких становила всього 200 чоловік. Вони були влиті в СА в якості їхньої невід'ємної складової частини.

Початок нового підйому СС був пов'язаний з рішенням Гітлера перетворити цю організацію на "відбірну чатину", яка заслуговує особливої довіри, зокрема у зв'язку з призначенням на посаду керівника "охоронних загонів" секретаря Грегора Штрассера Гімmlера.

З цього моменту значення і вплив СС у НСДАП постійно посилюється. Якщо в 1929 р., на час призначення Гімmlера, "охоронні загони" нараховували всього 280 чоловік, то в 1930 р. їхня чисельність становила 2 тис. чоловік, у 1931 р. – 10 тис., у 1932 р. – 30 тис. чоловік. На день приходу Гітлера до влади "охоронні загони" нараховували вже 52 тис. чоловік.

На відміну від СА, яка не висувала жодних перешкод для вступу в їхні ряди (чим і пояснюється їхнє швидке зростання), "охоронні загони" з самого початку здійснювали ретельний відбір кандидатів, прагнучи тим самим зберегти характер особливо довіреної організації.

Ще до того, як НСДАП стала правлячою партією, СС, завдяки ієзуїтській тактиці Гімmlера, який зумів завоювати особливу довіру Гітлера, присвоїла собі подвійні функції. З одного боку, СС виступали в ролі охоронців расової чистоти НСДАП, головного джерела формування нацистської еліти. У цьому зв'язку особливого значення набуло створене Гімmlером у межах СС так зване "Расове і поселенське управління". З іншого боку – СС у все більшій мірі перетворювалася на своєрідну внутрішню партійну поліцію, до задач якої входила боротьба проти "підривної діяльності у самій партії", тобто проти

опозиційних партійних груп. Для здійснення цієї функції Гіммлером була створена власна контррозвідка, яка маскувалася спочатку під "службу інформації та друку", а потім одержала відомість як "служба безпеки" – СД.

Найважливіше значення для подальшого зміцнення позиції СС мала роль, яку відіграла ця організація у подіях 30 червня 1934 р. Відігравши вирішальну роль у розправі над керівниками штурмових загонів, СС не тільки продемонструвала свою непохитну вірність Гітлеру, готовність безвідмовно виконати будь-яке його розпорядження, але й одним ударом розправилася зі своїми головними суперниками у боротьбі зі панівне становище. Безпосереднім результатом цього був указ Гітлера від 13 липня 1934 р., відповідно до якого "для відзначення визначальних завоювань" "охоронні загони" були виведені зі складу СА й оголошені самотійним підрозділом націонал-соціалістичної партії.

Уже до 1935 р. СС являло собою розгалужену організацію, щупальця якої проникали у галузі державного і громадського життя. На цей час вона нараховувала близько 165 тис. членів. На початок 1937 р. в СС було 210 тис. чоловік, а на початку 1941 року – близько 260 тис.

Основу організації становили три головних управління: Загальне головне управління, Головне управління з расових і поселенських питань і Головне управління імперської безпеки.

Загальному головному управлінню підпорядковувалися створені на той час три групи есесівських з'єднань: "загальні загони" ("Альгеймайне СС"), "караульні загони" ("СС-вахфербенде"), або, як їх інакше називали, "загони мертвої голови" ("Тотенкопффербенде"), і "загони для особливих доручень" ("СС-ферфюнгструпе"). Кожна з перерахованих груп мала особливу структуру й особливі задачі.

"Загальні загони" були свого роду клубом "нацистської еліти", перебування в якому відкривало необмежені можливості просування по державних і партійних сходах. Після початку війни "загальні загони" СС стали головним резервуаром, з якого черпалися кадри для "військ СС" й "оперативних груп СД", які "уславилися" надзвичайною жорстокістю, масовими

екзекуціями, політикою геноциду тощо.

Есесівські "загони для доручень" були значно менші від "загальних загонів". Спочатку вони нараховували 4 – 5 тис. чоловік, а до початку війни – 18 тис. На відміну від останніх вони являли собою професійні поліцейні з'єднання, які відрізнялися від "загальних загонів" лише своїм привілейованим становищем. Головним завданням "загонів для особливих доручень" вважалося забезпечення порядку на "внутрішньому фронті", особливо під час воєнних дій. По суті ж справи це було особисте військо Гітлера, його преторіанська гвардія, якій він доручав найделікатніші й найбрудніші завдання.

Існування третьої групи – "караульних загонів" ("загонів мертвої голови") було тісно пов'язано з керівництвом створеної нацистами системи стаціонарних концентраційних таборів.

Після початку другої світової війни на базі "загальних загонів", "загонів для доручень" і "караульних загонів" були створені спеціальні есесівські військові з'єднання, які утворили особливий рід військ німецьких збройних сил – війська СС (ВАФФЕН-СС). У 1939 – 1940 рр. були сформовані перші есесівські дивізії: танкова дивізія "Лайбштандарт Адольф Гітлер", танкова есесівська дивізія "Тотенкопф" і гренадерська есесівська поліцейна дивізія. На цей час чисельність військ СС становила приблизно 100 тис. чоловік.

Не менш значну роль у механізмі фашистської диктатури відіграло Головне управління імперської безпеки (РСХА). Внутрішня структура РСХА засвідчує, що воно здійснювало об'єднане управління поліцією безпеки та СД. РСХА поділялося на сім відділів управління, два з яких (АМТ–І та АМТ–ІІ) займалися адміністративними питаннями. Поліція безпеки була представлена АМТ–ІV – головним управлінням гестапо й АМТ–V – головним управлінням карної поліції (KRPO). СД була представлена АМТ–ІІІ – головним управлінням з діяльності СД всередині Німеччини, АМТ–VI – головним управлінням з діяльності СД поза Німеччиною та АМТ–VII, яке займалося дослідженням питань ідеологічного характеру.

Проголошене указом Гесса від 9 червня 1934 р. єдиною розвідувальною

службою націонал-соціалістичної партії, воно перетворилося незабаром у всепроникну систему тотального шпигунства як всередині країни, так і за кордоном. До ведення РСХА входила організація диверсійної, підривної діяльності за кордоном. Паралельно військовій розвідці РСХА створило розгалужений апарат військового шпигунства.

Уся Німеччина була покрита мережею тайної агентури. На будь-якому підприємстві, у будь-якому закладі, у будь-якій організації, не виключаючи й органи НСДАП, були свої агенти: або так звані довірені особи («F-Leute») – члени НСДАП, які виконували функції щодо вистежування без-будь якої винагороди, або просто шпиги («A-Leute» и «C-Leute»), які одержували постійну або "відрядну" платню.

Їхні повідомлення, які узагальнювалися в центральному апараті (зокрема, в III управлінні Головного управління імперської безпеки), використовувалися, по-перше, для вживання репресивних заходів – у цьому випадку вони передавалися гестапо, по-друге, для укладання повідомлень щодо морального стану і настроїв населення (зміст цих повідомлень брався до уваги при політичних рішеннях нацистського керівництва, а також при визначенні головних напрямків у пропагандистській діяльності) і, по-третє, для укладання секретних досьє на всіх більш-менш відомих політичних, громадських та інших діячів. Останнє забезпечувало керівникам РСХА та відповідно СС особливо значний вплив. Володіючи компрометуючими матеріалами майже на всіх партійних і державних чиновників III Рейху, вони мали змогу, вдаючись до шантажу, досягати своїх цілей. Третє Головне управління – з расових та поселенських питань – формально відношення до терору не мало. Його обов'язками була реалізація тієї частини ідеологічної програми націонал-соціалізму, яка стосувалася расових питань. Управління займалося здійсненням на практиці расових ідей, особливо в галузі євгеніки, до яких схилялося керівництво нацистського керівництва: проводили перевірку расової чистоти членів СС, а також усіх тих, хто бажав вступити в "охоронні загони", підтверджувало расову придатність наречених членів СС, керувало організацією

"Lebensborn", покликаною готувати расово чисте поповнення, розробляти плани створення есесівських поселень на окупованих територіях. Головне управління з питань раси і поселень проявило активність щодо здійснення онімечення окупованих територій відповідно до расистських принципів нацистської партії і було причетне до депортації євреїв та інших осіб ненімецької національності. Підрозділи військ СС й айнзатцгрупи, які діяли безпосередньо під керівництвом Головного управління СС, використовувалися для здійснення цих планів.

У дійсності і це Головне управління являло собою важливий важіль терору як фізичного, так і морального. Практично Головне управління контролювало всю політику в галузі "расової гігієни", яку проводив III Рейх. Тим самим, це управління всю діяльність спрямовувало на переслідування за расовими мотивами. Одночасно це управління керувало політикою онімечення захоплених районів, зокрема шляхом знищення місцевого населення.

Під час війни кількість різко збільшилася як за рахунок німців, так і за рахунок військовополонених і громадян окупованих держав.

Показові у цьому плані, наприклад, дані за 1944 р. У січні цього року в Німеччині було заарештовао 42 580 чоловік, у лютому – 45 044, березні – 46 302, у загальній кількості – 135 926 чоловік. Протягом наступних трьох місяців – квітень, травень, червень - було взято під охорону 170 670 чоловік. Всього у 1944 р. було заарештовано не менше півмільйона людей.

У 1943 р. в німецьких тюрмах було страчено (не рахуючи "екзекуцій" у концентраційних таборах) 5 684 чоловіка, у 1944 р. – 5 764. В одній лише в'язниці Бранденбург з 22 серпня 1940 р. по 20 квітня 1945 р. було здійснено 2042 страти, з них 1807 з політичних мотивів.

Серед висунених звинувачень найчастішими були: зрада режиму («Hochferrath»), зрада батьківщині («Landferrat»), спротив державній владі, саботаж, підриг військових зусиль, слухання зарубіжних передач, порушення трудової дисципліни.

Зростання кількості ув'язнених щороку було величезне. Більшість таборів, хоча і не вважалися таборами знищення, мали виключно величезну смертність.

Так, у Бухенвальді з направлених туди 240 тис. чоловік померло 56545, у Маутхаузені з 335 тис. – 122767, у Равенсбрюкові з 130 тис. – 92700, у Заксенхаузені з приблизно 200 тис. – понад 90, у Флоссенбурзі зі 1120 тис. – 73296 тощо.

У серпні 1944 р. у концентраційних таборах, за офіційними даними Головного адміністративного і господарчого управління СС, знаходилося 379 167 ув'язнених чоловіків і 145 119 ув'язнених жінок. Найближчі надходження до таборут оцінювалися в 612 тис. чоловік. Це дозволяє вважати, що всього в 1944 р. у концентраційних таборах утримувалося не менше одного мільйона в'язнів.

Всього ж через фашистські концтабори пройшло 19 мільйонів чоловік. 12 мільйонів було знищено. Постає питання: чи проглядалися контури такої Німеччини в 1939 р., коли політичне керівництво СРСР укладало договір з Гітлером "Про дружбу і кордони"?

5. Утворення Федеративної Республіки Німеччини

Ще до падіння гітлерівського режиму країни антигітлерівської коаліції розробили ряд заходів стосовно майбутнього Німеччини. **14 серпня 1941 р.** Сполучені Штати Америки й Англія прийняли "**Атлантичну хартію**", яка проголошувала на майбутнє: позбавлення Німеччини всіх завоювань, її роззброєння, встановлення у країні демократичного режиму. 26 травня 1942 р. було укладено **Англо-радянський договір**, який передбачав, що союзники вживуть усіх необхідних заходів, щоб у майбутньому зробити неможливою агресію з боку Німеччини або іншої пов'язаної з нею держави.

13 січня 1942 р. у Лондоні конференція дев'яти союзних країн, окупованих Німеччиною (Бельгія, Чехословакія, Франція, Греція, Люксембург, Голландія, Норвегія, Польща, Югославія), прийняла Декларацію, яка засуджувала фашизм. Відповідно до цього документа "... винні і відповідальні, якою б не була їхня національність, були б розшукані, передані до рук правосуддя і піддані суду, і щоб вирoki були приведені до виконання".

У лютому 1945 р. відбулася **Ялтинська конференція** трьох держав – СРСР, США й Англії. Було прийнято рішення, що у післявоєнній Німеччині

союзники вживуть заходів щодо знищення мілітаризму і нацизму. **8 травня 1945 р.** було підписано **Акт про безвідмовну капітуляцію Німеччини**.

17 липня 1945 р. у пригороді Берліна Потсдамі зустрілися голови держав СРСР, США, Англії та Франції, які уклали **Потсдамські угоди** щодо Німеччини. Територія Німеччини розподілялася на **4 зони окупації**, вся повнота влади в яких належала командувачам окупаційними військами союзних держав. Для управління загальними справами створювалася Союзна контрольна рада з командувачів військами, а також Рада міністрів іноземних справ для вирішення міжнародних проблем. Відновлювалася Веймарська конституція 1919 р. і права земель як суб'єктів федерації. Союзна контрольна рада діяла відповідно до принципів однотайності. Командувачі військами головували в ній по черзі. У 1946 р. США і Велика Британія об'єднали свої зони окупації у так звану "Бізонію", яка у 1948 р., після приєднання французької зони, стала називатися "Тризонією". На **Лондонській конференції** країн США, Великої Британії, Франції, Бельгії, Голландії, Люксембургу урядам окремих земель було доручено приступити до підготовки Конституції для тих із них, які входили до зони окупації США, Англії і Франції і підготувати скликання установчих зборів.

26 липня 1948 р. прем'єр-міністри США, Англії і Франції утворили конституційну комісію, яка розробила проект конституції і подала його до Парламентської ради, який складався з 65 депутатів, обраних ландтагами земель. У травні 1949 р. проект було схвалено парламентами земель і затверджено військовими губернаторами США, Франції й Англії. **23 травня 1949 р. Конституція (Основний закон) Німеччини** набрала чинності. У першому розділі Конституції ФРН містилися широкі права і свободи громадян, які відповідали тогочасним міжнародним стандартам. Конституція сприйняла риси Веймарської конституції. ФРН будувалася як федерація земель, які мали свої ландтаги й уряди. Федеральний парламент складався з **двох палат: Бундестагу й Бундесрату**. Депутати Бундестагу обиралися на 4 роки за змішаною системою: половина депутатів обиралася на мажоритарній основі, а інша половина – на пропорційній основі за земельними партійними списками. **Бундесрат**

формувався урядами земель, які направляли до нього своїх представників. Кожна земля мала не менше, ніж три голоси, землі з населенням понад 2 000 000 жителів мали чотири голоси, а землі з населенням понад 6 000 000 жителів – шість голосів. Кожна земля посидала до верхньої палати парламенту стільки членів, скільки мала голосів. Голоса землі подавалися як єдиний голос і виключно присутніми на засіданні депутатами або їхніми замісниками. ФРН була парламентською республікою з сильною виконавчою владою на чолі з обраним Бундестагом **канцлером**. Ним обирався, за поданням президента, лідер партії, який мав більшість у нижній палаті парламенту. Повноваження канцлера надзвичайно широкі. Він призначає й усуває міністрів, спрямовує всю діяльність уряду, пропонує проекти законів, підписує акти президента. Президент здійснював, в основному, представницькі функції. У серпні 1949 р. на підставі нової конституції були проведені всезагальні вибори. У вересні 1949 р. у місті Бонні зібрався Бундестаг. Він спільно з представниками земель обрав президента і сформував уряд Федеративної республіки Німеччини.

Тривалий час Німеччина була розділена на дві держави: Федеративну республіку Німеччини і створену в радянській зоні окупації Німецьку демократичну Республіку (НДР). **31 серпня 1990 р.** між цими державами було підписано **двосторонній договір**, відповідно до якого НДР увійшла до складу ФРН. Договір набрав чинності **3 жовтня 1990 р.** З цього моменту НДР втратила свій суверенітет, її землі стали частиною Федеративної республіки Німеччини, а конституція ФРН 1949 р. стала Основним законом об'єднаної Німеччини.